

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЗЛАМУ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОВОЄННОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ОСНОВНІ ІДЕЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена аналізу американського історіографічного дискурсу зовнішньої політики США кінця ХІХ – початку ХХ століття. Вивчаються особливості інтерпретації основних ідей і проблем зовнішньополітичного курсу США представниками різних історіографічних шкіл другої половини ХХ століття; тематика їхніх досліджень, основні концепції та теорії.

Ключові слова: зовнішня політика, історіографія, США, історіографічний дискурс.

Актуальність проблеми. При всіх очевидних успіхах вітчизняної історичної науки у дослідженні історії країн Заходу на сьогодні залишається відчутним брак робіт, присвячених історіографічній тематиці. Актуальність її вивчення зумовлена потребою орієнтації фахового історика у численних напрямках і течіях сучасної західної історіографії, в тому числі американської.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Особливою суперечливістю відрізняються погляди та оцінки американських професійних дослідників щодо зовнішньої політики США. Вітчизняна історіографія практично не займає і не займається проблемами американської історичної науки загалом, і доробком американських істориків у галузі вивчення історії американської зовнішньої політики зокрема. Серед радянських, а пізніше – російських істориків основну увагу вивченню історіографії США приділено в працях М.М. Болховітінова, І.П. Дементьева,

Питльована Лілія Юріївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів.

© Питльована Л.Ю., 2013

В.В. Согріна, І.О. Цветкова, однак не всі вони позбавлені ідеологічної заангажованості.

Сьогодні роль і значення, питому вагу Сполучених Штатів на міжнародній арені важко переоцінити, а отже, тим більшої актуальності набуває вивчення історії становлення США як світової держави та необхідність належного осмислення наукового доробку дослідників у цій галузі. Важливо також провадити дослідження історіографії американської зовнішньої політики кінця ХІХ – початку ХХ ст., розглядаючи її у тісному зв'язку із загальним розвитком історичної науки у Сполучених Штатах Америки.

Об'єкт дослідження – американська історіографія історії Сполучених Штатів Америки кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Предмет дослідження* – історичні дослідження зовнішньої політики США згаданого періоду. *Метою статті* є аналіз розвитку повоєнних американських історичних досліджень зовнішньої політики США зламу ХІХ – ХХ ст.

Історіографічний дискурс проблем зовнішньополітичних відносин США впродовж двох перших повоєнних десятиліть відзначався виразними консервативними настроями, а з початку 60-х рр. зазнав значного впливу неоліберальних тенденцій та ідей “нових лівих”. Радикалізація оцінок в тлумаченні істориками причин, передумов та наслідків переходу Сполучених Штатів Америки до енергійної експансіоністської політики теж збіглося з добою громадських рухів другої половини 50-60-х років ХХ ст. Паралельно з розвитком і зростанням популярності лівої ідеології, наростанням боротьби дискримінованих верств населення країн Західної Європи та США за свої громадські та політичні права, поширенням антивоєнної пропаганди, що розхитували традиційну віру широких верств населення в “американське майбутнє”, викристалізувалися характерні риси бачення різноманітними історичними школами діяльності США на зовнішньополітичній арені. Але слід зауважити, що і в цей період позитивістське тлумачення міжнародних відносин та участі у них Сполучених Штатів продовжує залишатися достатньо популярним в американській історичній науці.

З'являється низка досить загальних розвідок з досліджуваної проблематики [3; 9; 18]. Також жваво обговорюваними продовжували залишатися питання виправданості дотримання висунутої ще у 20-х роках XIX ст. доктрини президента Дж. Монро. Фахівці виокремлюють три дилеми, що панували наприкінці XIX ст. у підходах політичного керівництва та істеблішменту до міждержавних відносин США: змагання між реалізмом та ідеалізмом, що найчастіше розглядаються як ключовий момент зовнішньої політики, слугує і її поясненням і, при потребі, виправданням; між ізоляціонізмом і "інтернаціоналізмом"; односторонністю і багатосторонністю векторів позаконтинентальної політики [24, с. 39].

Фахівці з історії США простежують кілька груп факторів, які мали вплив на зовнішню політику країни зламу XIX–XX століть: а) політичні; б) економічні (торгівля, інвестиції, фінанси, сільське господарство, промисловість); в) геополітичні (від географічної специфіки розташування країни до проблем стратегічної безпеки); г) моральні аспекти, що визначали принципи зовнішньої політики (як особливо важлива проблема розглядається співвідношення між прихильністю до морального в політиці та прагненням до прагматичного успіху); д) проблеми відступу від традицій; е) військові питання.

Таке явище, як індивідуалізм, також розглядається американською історіографією в якості чинника, що впливав на процес прийняття зовнішньополітичних рішень. Дослідники акцентують увагу на більшій чи меншій мірі впливу цієї риси національного характеру американців на ступінь активності США на міжнародній арені. Національні політичні традиції, проблеми їх трансформації та оновлення теж часто беруться до уваги дослідниками як фактори впливу на зовнішню політику, зокрема коли йдеться про кризові моменти американської історії, в тому числі пов'язані з участю у війнах. У ці періоди особливо рельєфно проглядалася суперечність між традиційним практицизмом американської зовнішньої політики та її ідеалізмом та утопізмом. Часто дослідники пояснюють хід досягнення згоди між

політичними силами США щодо американських місій у світі з посиланнями на особливий практичний досвід американського народу, на винятковість американців, у категоріях політичної культури, захисту прав людини, моральних вартостей [26]. Американські політики вірили, що “світ поділяється на дві категорії: американці та потенційні американці” [6, с. 247.]. Історики наголошують на переконаності американців у абсолютності своїх моральних цінностей та в обов’язку залучати до них решту світу, на їх прихильності до ідей поширення так званого “євангелістського фронтиру”. Важливі суперечки у згаданому контексті виникли з приводу іспано-американської війни та захоплення Філіппінських островів. Боротьбу за останні радикальні критики експансіоністської зовнішньої політики Сполучених Штатів називають американським “першим В’єтнамом” [21; 33]. І тут, звичайно, не останню роль відіграли загальні антивоєнні настрої в США, породжені участю Вашингтона у війні в Індокитаї, початком призовних кампаній серед молоді та студентства.

Спектр мотивів, що, на думку дослідників, підштовхували американську адміністрацію відмовитися від беззастережного дотримання доктрини Монро, дуже широкий. Серед них найчастіше фігурують підприємницькі та торговельні інтереси; необхідність з огляду на будівництво Панамського каналу здійснювати контроль обширних просторів Карибського басейну та Мексиканської затоки; прагнення відвернути увагу від внутрішніх негараздів, пов’язаних з результатами багаторічної масової імміграції спочатку з країн Західної, а потім Центральної та Східної Європи, від негативних наслідків прискореної індустріалізації, проблем повної інкорпорації Півдня Північчю в процесі Реконструкції і після неї; бажання допомогти жителям Куби у їх боротьбі проти жорстокості іспанського колоніального режиму [1; 7; 8; 11; 22; 34].

У монографії з промовистою назвою “Небажана війна. Дипломатія Сполучених Штатів та Іспанії щодо Куби 1895–1898”, що написана у позитивістському ключі, історик

Дж. Оффнер наголошує на внутрішніх передумовах війни в обох країнах та на її зовнішньополітичних обставинах [23]. Інший дослідник Д. Траск обстоює думку про те, що особливості внутрішньої політики обох країн неминуче призводили до того, що США та Іспанія у їх ставленні до Куби опинилися на зустрічних курсах; що захоплення Філіппінського архіпелагу стало необхідністю через особливості тогочасної воєнної стратегії Сполучених Штатів Америки, а не через їхні зловісні імперіалістичні наміри [29, с. 30–59]. Як Д. Траск, так й інші дослідники зауважують, що незважаючи на швидкоплинність іспано-американської війни, вона мала значущі наслідки для подальшої історії Сполучених Штатів. Вони здобули разом ряд островів як в Атлантичному, та і в Тихому океанах, контроль над Кубою теж опинився у їхніх руках. Це дає підстави розцінювати результати конфлікту з Іспанією у контексті трансформації США в імперську державу [8; 29].

У період після Другої світової війни поміж професійними істориками продовжують точитися дискусії щодо проблем ізоляціонізму й “інтернаціоналізму” у політиці США. Виправдовуючи позицію ізоляціоністів, фахівці вказують, що доктрина Дж. Монро була щонайкращим способом не втягуватися у конфлікти з іншими державами та зберігати свободу рук і соціальну та політичну стабільність всередині країни [28, р. 12]. Прагнення батьків-засновників стояти подалі від династичних розбратів у Європі диктувалося усвідомленням місця США у тогочасних міжнародних відносинах [13]. Проте і при адміністрації президента В. Мак-Кінлі американське суспільство леліяло ілюзію того, що воно може жити ізольовано і не нести жодної відповідальності за долі світу, причому мався на увазі ізоляціонізм і в політичному, і в економічному відношеннях [14].

Серед факторів, які впливали на формування засад американської зовнішньої політики, дослідники найчастіше називають географічну відокремленість та віддаленість США від європейського континенту. Вона була своєрідним заспокійливим фактором для американців, створювала

ілюзію безпеки від зовнішніх вторгнень. Ізоляціонізм, моральний і ментальний, був породжений особливостями іммігрантських переселенських хвиль, учасники яких, будуючи нове суспільство на основі ліберальних демократичних цінностей, прагнули відмежуватися від усіх зв'язків із Старим Світом. Врешті-решт, ізоляціонізм тлумачиться багатьма дослідниками зовнішньої політики Сполучених Штатів як породження традиційних американських уявлень про власну винятковість, що створювали особливий ідеологічний клімат в країні і призводили до формування неадекватних поглядів на стосунки США з рештою світу. Численні експансіоністські доктрини другої половини ХІХ ст. коренилися саме в теорії “зумовленості долі”. Проте у період до початку Другої світової війни ізоляціонізм залишався ключовим принципом урядової політики Білого дому [16, с. 22, 69–69, 176]. Особливо гострою політична полеміка з приводу доцільності і можливості дотримання політики ізоляціоналізму у сфері зовнішньої політики була в часи перебування при владі президента В. Вільсона. Історики зауважують, що такі політики, як він, часто дуже критично оцінювалися сучасниками, до них ставилися як до кабінетних ідеалістів, а їхні починання розцінювалися як нереальні, фантастичні, а іноді і небезпечні для подальшої долі США. Сьогодні історіографічні дискусії з цього приводу продовжують точитися і не втрачають своєї гостроти [2; 4, 71–89; 15; 17; 25; 27].

Окремі історичні дослідження присвячені расовій компоненті позаконтинентальної експансії. Зокрема, Р. Хорсмен аргументує тезу про те, що расистська ідеологія з'явилася закономірно через потребу виправдати процес захоплення земель корінного населення Сполучених Штатів, а також пов'язує її з виникненням ідей англо-саксонської єдності, з розвитком наукових ідей соціальної історії (соціал-дарвінізм). Автор простежує, як ця ідеологія еволюціонувала від субтильних поглядів батьків-засновників США до експансіоністської діяльності наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [19, с. 27–29, 48–52, 189]. Багато істориків сходяться на

тому, що соціал-дарвінізм посів важливе місце серед чинників американської зовнішньої політики наприкінці XIX ст., він в особливий спосіб надихнув її творців з новою енергією втілювати у життя її найважливіші завдання. Одним з них стає поширення англо-саксонських цінностей та способу політичного правління серед менш розвинутих народів Америки та Азії. Втім, у офіційній риторичі нерідко завойовницькі прагнення американців маскувалися під більш толерантними гаслами, зокрема, необхідністю захисту своїх економічних інтересів.

На тему взаємозв'язку між настроями громадської думки, преси та виникненням іспано-американської війни 1898 р. існує кілька класичних досліджень як представників психологічного напрямку [30; 32], так і сучасних істориків [12]. Т. Бейлі [5] твердить, що громадська опінія, при тому, що дуже часто була доволі пасивною, але в кризові моменти історії США, мала вирішальне значення на формування курсу зовнішньої політики. Втім бачення сьогоденних істориків є набагато більш скептичним [10].

Історик-ревізіоніст В.Е. Вільямс, засновник Вісконсинської школи дипломатичної історії, один з перших інтегрував економічні відносини у вивчення зовнішньої політики. У “Трагедії американської дипломатії” він констатує, що справжніми творцями зовнішньої політики США досліджуваного періоду були фінансові магнати, підприємці, власники великих корпорацій. Саме вони сприяли тому, щоб світовий ринок почав вважатися американським. Це стає догмою для В.Е. Вільямса, і, відштовхуючись від неї, він буде всі свої подальші дослідження. Причому на відміну від форм імперіалістичної політики, які могли мінятися відповідно до історичного періоду, головні мотиви експансії були завжди подібними. В.Е. Вільямс простежує у цьому контексті зовнішню політику Сполучених Штатів Америки від початку XIX ст. до початку та часу розгортання “холодної війни”. На думку дослідника, особливості зовнішньополітичного курсу США значною мірою і породили процес протистояння двох супердержав у другій половині XX ст. Однак трагедія американської дипломатії розпочалася ще задовго до того, наприкінці XIX ст., коли реакцією на

неї стала повсюдна неприязнь і недовіра до США [31, с. 15, 206, 239]. Особливу увагу приділяє В.Е. Вільямс вивченню питання про те, як впливав взаємозв'язок ідеології та економіки на американську експансію та імперіалізм. Тут важливим поняттям виступає політика “відкритих дверей”, проголошена держсекретарем США Дж. Хеєм. Вона як така, що найбільш відповідала структурним потребам американської економічної системи, інтерпретується дослідником як магістральна стратегія і головний вектор американської зовнішньої політики як наприкінці ХІХ ст., так і впродовж усього ХХ ст. Він трактує її двоюко: як спосіб розв'язати економічні проблеми США та як ідеологічний феномен. Характеризуючи цю політику, В.Е. Вільямс визнає її значення у зростанні Сполучених Штатів як світової наддержави за час з кінця ХІХ – до 60-х рр. ХХ ст., але водночас автор акцентує, що вона стала підґрунтям для втягування США у ряд воєн та збройних криз, адже капіталістична економічна система є органічно імперіалістичною.

Під значним впливом праць В.Е. Вільямса перебував інший визначний американський історик лівого напрямку В. Лафібер. Також звертаючись до пояснень зовнішньої політики крізь призму національних економічних інтересів, дослідник підкреслює тісний взаємозв'язок між завершення промислової революції та появою імперських тенденцій у США, уряд яких став на шлях експансії не спонтанно, а цілеспрямовано і свідомо. Політика кінця ХІХ – початку ХХ ст. була логічним апогеєм історичного розвитку США. Характеризуючи її, В. Лафібер часто вдається до таких термінів як “колоніалізм”, “експансіонізм” та “імперіалізм”, зауважуючи, що зміст останнього був настільки спотворений в часи “холодної війни”, що доцільніше буде утримуватися від його застосування [20]. Цікаво, що В. Лафібер веде початок експансіоністських традицій у американській зовнішній політиці з часів президентства Т. Джефферсона (1801–1809), а не з кінця ХІХ ст., як це робить переважна більшість істориків [20, с. 1, 3–4].

Висновки. Отже, повоєнна історіографія американської зовнішньої політики зламу ХІХ–ХХ ст. охоплює широкий спектр внутрішніх та зовнішніх її передумов (політичних,

економічних, соціальних, моральних), акцентує увагу на процесі зламу старих та зародження нових зовнішньополітичних традицій, їх расових, гендерних аспектах. Ключовими поняттями виступають ізоляціонізм та інтернаціоналізм, політичний реалізм та лібералізм. Однією з найвпливовіших стає ревізійністська історична школа, що виникає в 50–60-х рр. ХХ ст. Економічна парадигма зовнішньої політики, створювана, головним чином, істориками, представниками цієї школи, стає вагомим часткою американського історіографічного дискурсу.

1. *Abrahamson J.L.* America Arms for a New Century: The Making of a Great Military Power. – New York: Free Press, 1981. – 253 p.
2. *Ambrosius L.* Woodrow Wilson & the American Diplomatic Tradition. The Treaty Fight in Perspective. – Cambridge: University of Cambridge Press, 1987. – 323 p.
3. *America in the World. The Historiography of American Foreign Relations since 1941* / ed. by Hogan M.J. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 619 p.
4. *American Foreign Relations Reconsidered: 1890–1993* / ed. by G. Martel. – New York: Routledge, 1994. – 267 p.
5. *Bailey T.A.* The Man in the Street: The Impact of American Public Opinion on Foreign Policy. – New York: Macmillan, 1948. – 334 p.
6. *Brzezinski Z., Scowcroft B., Ignatius D.* America and the world: conversations on the future of American foreign policy. – New York: Basic Books, 2008. – 291 p.
7. *Chidsey D.B.* The Spanish-American War: A Behind-the-Scenes Account of the War in Cuba. – New York: Crown Publishers, 1971. – 191 p.
8. *Crucible of Empire: The Spanish-American War and Its Aftermath* / ed. by Bradford J.C. – Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 1993. – 269 p.
9. *Explaining the History of American Foreign Relations* / ed. by Hogan M.J., Paterson Th.G. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 380 p.
10. *Foyle D.C.* Counting the Public In: Presidents, Public Opinion, and Foreign Policy. – New York: Columbia University Press, 1999. – 379 p.
11. *Freidel F.* The Splendid Little War. – Boston: Little, Brown, 1958. – 314 p.
12. *Gaubatz K.T.* Elections and War: The Electoral Incentive in the Democratic Politics of War and Peace. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1999. – 220 Pp.

13. *Gilderhus M.T.* The Monroe doctrine: meanings and implications // *Presidential Studies Quarterly*. Vol. 36. – 2006. – Issue 1. – P. 5-16.
14. *Hamilton R.F.* President McKinley, war and empire: In 2 vol. – New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 2006–2007.
15. *Hartz L.* The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought since the Revolution. – New York: Harcourt-Brace, 1955. – 329 p.
16. *Hodgson G.* The myth of American exceptionalism. – New Haven: Yale University Press, 2009. – 221 p.
17. *Hofstadter R.* The American Political Tradition. New York: Vintage, 1948. 378 p.
18. *Hogan M.J.* Paths to Power: the Historiography of American Foreign Relations to 1941. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2000. – 303p.
19. *Horsman R.* Race and Manifest Destiny: Origins of American Racial Anglo-Saxonism. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981. – 367 p. *Horsman R.* Race and Manifest Destiny: Origins of American Racial Anglo-Saxonism. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981. – 367 p.
20. *LaFeber W.* The New Empire: an Interpretation of American Expansion, 1860–1898. – Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1963. –444 p.
21. *Luzviminda F.* The First Vietnam: the U.S.-Philippine War of 1899 // *Bulletin of Concerned Asian Scholars*. 1973. Vol. 5. – P. 2–16. Режим доступа: <http://www.historyisaweapon.com/defcon1/franciscofirstvietnam.html>.
22. *Nofi A.A.* The Spanish-American War, 1898. – Conshohocken, Pa.: Combined Books, 1997. – 352 p.
23. *Offner J.L.* An Unwanted War: The Diplomacy of the United States and Spain Over Cuba, 1895–1898. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1992. – 306 p.
24. *Papp D. S., Johnson L. K., Endicott J.* American Foreign Policy: History, Politics, and Policy. – New York: Longman Inc., 2005. Режим доступа: http://www.ablongman.com/polisci_rh_bridge/assets/PAPP.9027.cp02.038-065.pdf.
25. *Pestritto R.J.* Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism. – Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, 2005. – 279 p.
26. *Smith T.* America's mission: the United States and the worldwide struggle for democracy in the twentieth century. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994. – 455 p.
27. *Steigenwald D.* Wilsonian Idealism in America. Ithaca: Cornell University Press, 1994. – 296 p.
28. *Taft R.A.* A Foreign Police for Americans. – Garden City, N. Y.: Doubleday & Co. inc., 1951. – 127 p.

29. *Trask D.F.* The War with Spain in 1898. – New York: Macmillan; London: Collier Macmillan, 1981. – 654 p.
30. *Williams A.W.* The Tragedy of American Diplomacy. – New York: Dell Pub., 1972. – 312 p.
31. *Wisn J.* Cuban Crisis as Reflected in New York Press (1895–1898). – New York: Columbia University press, 1934. – 477 p.
32. *Wright R.* What is America?: a short history of the new world order. – Philadelphia, PA: Da Capo Press, 2008. – 368 p.
33. *Wright R.* What is America?: a short history of the new world order. Philadelphia, PA: Da Capo Press, 2008. – 368 p.
34. *Ziel R.* Birth of the American Century: Centennial History of the Spanish-American War. – New York: Amereon House, 1997. – 304 p.

Надійшла до редколегії 10.09.2013 р.

Рецензент: О.М. Сухий, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедрою новітньої історії України, Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів.

Питлёваная Л.Ю.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА США РУБЕЖА XIX–XX ВЕКОВ В АМЕРИКАНСКОМ ПОСЛЕВОЕННОМ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: ОСНОВНЫЕ ИДЕИ И ПРОБЛЕМЫ

Статья посвящена анализу американского историографического дискурса внешней политики США конца XIX – начала XX века. Изучаются особенности интерпретации основных идей и проблем внешнеполитического курса США представителями различных историографических школ второй половины XX века; тематика их исследований, основные концепции и теории.

Ключевые слова: внешняя политика, историография, США, историографический дискурс.

Pytlovana L.

U.S. FOREIGN POLICY OF LATE XIX – EARLY XX CENTURY IN THE AMERICAN POSTWAR HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE: MAIN IDEAS AND PROBLEMS

The article is devoted to analyzing of American historiographical discourse of U.S. foreign policy of the end of XIX – on the beginning of XX. The particular interpretation of the main ideas and problems of U.S. foreign policy by representatives of different historiographical schools of the second half of the twentieth century, subjects of their researches, the basic concepts and theories are investigated.

Key words: foreign policy, historiography, USA, discourse.